

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

ФИЛОЛОГ

ЧАСОПИС ЗА ЈЕЗИК, КЊИЖЕВНОСТ И КУЛТУРУ

IV 2013 8

PHILOLOGIST

JOURNAL OF LANGUAGE, LITERARY AND CULTURAL STUDIES

УНИВЕРЗИТЕТ У БАЊОЈ ЛУЦИ
ФИЛОЛОШКИ ФАКУЛТЕТ

Надија Реброња
Државни универзитет у Новом Пазару
Департман за филолошке науке

УДК 821.163.4.09
DOI 10.7251/fl1308160r

СВАДБЕНИ ОБИЧАЈИ И ПРЕДСТАВЕ О БРАКУ У РОМАНИМА *БИХОРЦИ* И *МОЈКОВАЧКА БИТКА ЋАМИЛА* *СИЈАРИЋА*

Апстракт: Рад се бави свадбом, свадбеним обичајима, представама и веровањима везаним за брак, девојаштво и еротско у романима *Бихорци* и *Мојковачка битка Ћамила Сијарића*. У раду се доводи у везу текст романа с народним веровањима везаним за свадбу и брак, утемељеним пре свега на словенској митологији. Рад показује какву улогу етнолошки тачно описани свадбени обичаји имају у самом контексту романа, на који начин су пародирани или им је дат трагичан контекст. Овако карикирани обичаји и веровања имају улогу у карактеризацији ликова, њиховој гротескности или затечености у одређеном историјском тренутку. У раду је коришћен и део аудио-материјала прикупљеног током истраживачког пројекта „Полимље: мултидисциплинарна истраживања“, којег је реализовао Музеј у Пријеполу у сарадњи са САНУ.

Кључне речи: свадба, традиција, обичаји, *Бихорци*, *Мојковачка битка*, *Ћамил Сијарић*, интертекстуалност, пародија, гротеска.

Иако већ познат читалачкој публици по приповеткама,¹ Ћамил Сијарић² је у књижевну јавност ушао бурно, добијајући за роман *Бихорци* 1956. године награду на конкурс Сарајевске Народне просвете у вредности од тадашњих милион динара. Тако вредна награда била је разлог бројним полемикама које су се поводом романа *Бихорци* водиле. Критичари, попут Милоша Бандића, замерали су Сијарићу претерани регионализам, док су на другој страни, на пример Густав Крклец и Миодраг Богићевић, управо у фол-

клорном и регионалном видели тематску и стилску свежину. Интертекстуално читање романа *Бихорци* открива бројне везе с народним обичајима, веровањима, предањима и словенском митологијом. На неколико места у роману *Бихорци* Сијарић описује свадбене обичаје, као и различите представе о браку.

Роман *Мојковачка битка Ћамил Сијарић* је објавио 1968. године и, иако се у њему пре свега бави историјом и индивидуама затеченим у комплексним историјским тренуцима, у овом роману постоје одређени рефлекси традиционалних представа о браку и свадбених обичаја.

Представе о браку у роману *Бихорци* први пут су споменуте у еротској сцени између Хатке и Дердемеза:

¹ Прва Сијарићева збирка приповедака *Рам Буља* објављена је 1953.

² Година 2013. је стогодишњица рођења Ћамила Сијарића. Овај рад је писан у сврху обележавања овог јубилеја.

Чувам се ја бре за својега мужа, ти то не знаш – шапће Хатка. – Стоје његово нико нек не дира. Сутра ће он: „Хоћу да видим каква си ми била.“ И нека види – била сам поштена. Друго му добро не доносим. Јадна ли ја. А ето де... поиграјте мало кад смо сами да ти не остане на мене жао – вели Хатка и под грлом откопча пуљку.

Знам ја, јадна, шта је то дјевојка – додаде Дердемез мудро и чедно и раскопча јој још једну пуљку. – Причали су мени они који знају.

И треба знати – вели му Хатка још мудрије – јер дјевојка ти је ко и чаша – сломиш је и гледај комаде, не купи их, него изгази. Ти двије пуљке откопчао! (Сијарић 1981а: 32)

Еротска игра између Хатке и Дердемеза подсећа на песму у којој сестра моли брата да стави густа пуца да „не може ни јабука проћи,/ а камо ли туђег брата рука“, док брат опомиње: „сејо моја, ти си јоште луда;/ кад ту дође туђег брата рука,/ сама ће се пуца распињати“ (Стефановић Караџић 1987: 275). Сијарић овде уноси елементе народне поезије и тиме народну лирику оживљава ликовима из романа *Бихорци*, даје јој нови контекст и динамику.

Даље Хатка и Дердемез вредност девојачке невиности мере кроз тор и овце:

Чувам се ја за свога човјека, јер ваљаће ми. А до узице чини шта ти драго, дотле можеш. А ту је граница, ту се чувај.

Чувам се вала, и чиним што ми је драго. Давим ово што си ми дала. Као курјак кад упане у тор па коље.

Коље овцу... – вели меко Хатка.

Коље овцу – потврђује Дердемез.

Двије овце...

Двије.

Кољи, кољи. Не жали. (Сијарић 1981а: 33)

Еротска игра између Хатке и Дердемеза описана је кроз појаве блиске свеисти људи из изразито сточарског краја, где су овце највредније што могу замислити, извор живота и преживљавања, а

вук човеков највећи непријатељ јер планинског човека може осиромашити и оставити без хране, чиме је целом опису дата доза хумора и пародије.

Свадбени обичаји у роману су описани када се Хаџија жени Ђузом: „Невјеста је сама скинула дувак, а јелек је оставила њему, нек се и он око шта потруди, ако се сјети. [...] Пред кућом је пукла пушка: знак да је вријеме да младенци легну. Двије су жене певале уз врата: да се Хаџија ноћас не превари, јер удовице су варалице, ноћас ће га његова преварити, а сутра ће га прекорјети: Каква вам је тај Хаџија, спавала сам ко са дједом!“ (Сијарић 1981а: 88–89). Сијарић описује и собу у којој младенци треба да преноће: „Ђуза је уморена и прострла душек. Лијепо сложене, извезене руком, шаре на душеку отворише собу, дође соба лијепа, украшена. На врх душека постави јастук, такође извезен, а по њему невјестачки дувак, танак, свилен. Знала је Ђуза како се то ради. Трипут се она досад удавала“ (Сијарић 1981а: 89). Поред реалистичке слике традиционалног обичаја, овај опис собе, младеначке постеље и искусне невесте која „зна како се то ради“ црнотуморно истиче, по принципу контраста, непримереност и оштећеност младожење.

Пре него што је објавио роман *Бихорци*, Сијарић је објавио научни етнологски рад о обичајима у Бихору и Пештери под насловом *Из народног живота Бихора и Пештери*, у којем је забележио и објаснио многе етнологске специфичности овог поднебља. Многи од обичаја који су забележени у Сијарићевом научном раду описани су и у роману *Бихорци*, али и у другим Сијарићевим романима и приповеткама. У раду *Из народног живота Бихора и Пештери* Сијарић је писао и о свадбеним обичајима. У том раду Сијарић наводи да сватови у Бихору долазе по девојку на коњима, описује улазак невесте преко прага куће који је дужна да

пољуби, прескочи га десном па левом ногом, и затим свадбено весеље (види Сијарић 1953: 378). Детаљно су описани и обичаји у ђердеку, који су врло слични опису из романа *Бихорци*: „Њих одмах послѣје вечере своде у 'ђердек'. Ђердек је прва брачна ноћ“ (види Сијарић 1953: 379). По Сијарићевом етнолошком истраживању, соба у којој се проводи прва брачна ноћ, односно ђердек, уређена је врло лепо, застрта је ћилимима, прострт је душек, спремљена је вечера за двоје. Душек младенцима не простире женско, него увек младић из младићеве породице, и чим га простре, он легне по њему и ваља се све док му домаћица не да неки колач. У собу се унесе ибрик с водом и да се младенци на крају окупају, а уз то марама, да се обришу, мушке гаће и кошуља да младожења обуче, а затим посебна одећа за младожењу да наредног дана уређен изађе пред дружину. Невесту увијек прву уводе у ђердек, уколико је нису увели чим је у кућу ушла. Док она чека младожењу ког у собу пуштају девери, испред куће се чује пушка, а жене пред вратима ђердека, која су затворена, певају ову песму: „Вар се, Мехо, не превар се,/ Дјевојке су варалице,/ Ноћас ће те преварити,/ А сутра те прекорити/ У махали пред дружином:/ 'Спавала сам ко са братом,/ Не љубљена, не грљена.“ (Сијарић 1953: 382). На терену смо на простору Пештери забележили исти опис свадбених обичаја од неколико саговорника. Од Фехима Фијуњанина из Сјенице, рођеног 1918, забележили смо да се песма *Вар се, Мујо, не превар се* певала младенцима испред ђердека и у Сјеници и на Пештери.

У роману *Бихорци* цео опис „свођења у ђердек“ заједно с том варијантом песме³ – опомене младожењи, уноси и

³ Записивачи бележе и друге варијанте. На пример, Хусеин Башић: „Бе је момче,/ куд се деде,/ Бе нестале, ће пропаде,/ Сада овдје, пред вратима, би!/ 'Ено њега у ђердеку,/ У ђердеку, на душеку,/ Бе ђевојци дувак скида!'/ – Вар-се, вар-се, не превар-се,/ Бевојке су варалице,/

једну варијанту комичног. Одсуством стида, уређењем собе, одсуством дувака, јасно се наговештава невестино велико искуство. Истовремено, указује се и на непримереност младожење, који се збиља показује као нејак, мали, суштински недорастао брачном животу. Сем тога, постоје и битна одступања од изворног свадбеног обичаја, јер ђердек не спрема момак из младожењиног рода, већ невеста која је удовица и која је у ђердеку већ трећи пут. Истовремено, ово може призивати народне лирске песме о непримерености женидбе удовицом.⁴ Све то доприноси комичности ове парадоксалне ситуације: Хаџија се жени Ђузом због Халимачиног притиска, а брак је склопљен из ниских интереса.

Свадбене обичаје Сијарић описује и када Халимача заводи Хатку, која се претвара да је његова невеста како би сама пред собом оправдала: „Ја те не гледам – вели Халимача, и њена рамена клизнуше му из руку. Хатка је сјела, с прстима једнако на очима, и нешто мучно шапутала у себи. Он је само чуо једну ријеч: 'Невјеста, невјеста...', па је и сам рекао ту ријеч: 'Невјеста!' Гледао је озго у шарено рухо, у уплетену обојену косу, у нашаране прсте и нокте, у нарумењене пуне образе – гледао је тако као што дрвосјеча у шуми гледа своје стабло с које то стране да му приђе“ (Сијарић 1981а: 129).

Ноћас ће те преварити,/ Сутра ће те прекорити!“ (Башић 2002: 99).

⁴ На пример: „Аџамијо, кукала ти мајка,/ Кад се жени, што се не ожени!/ Твој се бабо три пута женио/ И сва трипут лијепом ђевојком,/ А ти једном и то удовицом!/ Удовица, туђа суђевица,/ Прво те је јутро прекорила:/ 'Леле мене, прво злато моје, лијепо л' ми код тебе бијаше,/ Рано легни, а доцкан устани,/ Хранила се медом и шећером,/ Рахатлуку краја не бијаше!“ (Башић 2002: 127), али и многе друге народне лирске песме (види *Младожења с удовицом, Удовица момку неприлика, Удовица првог мужа жали*, Стефановић Караџић 1987: 210–211).

Захида Ђућевић, рођена Гарибовић (1931), из Сјенице, сведочи да се на Пештери невестама бојила коса, да су им се шарали нокти каном вече уочи венчања, а ритуално шминкање је било распострањено међу свим Јужним Словенима (види Карановић 2010).

У оба ова примера Сијарић етнолошки углавном тачан опис свадбених обичаја ставља у необичан, карикиран контекст. У првом примеру, Халимача тера Хаџију на женидбу удовицом Ђузом да би добио њен новац. У другом, Халимача заводи Хатку користећи њену наивност и незаштићеност. У оба случаја свадбени обичаји су пародирани. Тамо где Сијарић мења свадбене обичаје (на пример када собу намешта невеста – удовица а не неко из младожењине породице) јасно је да аутор обичај мења због контекста романа. Бихор је простор традиције и обичајности, строго уоквирен традиционалним нормама. Но, Сијарић у роману посматра бихорског човека који је на граници између древног и савременог, и који се од моралне суштине властите традиције удаљио. Сијарић приказује Халимачу, који традиционалне концепте злоупотребљава за своје ниске интересе, и Хатку, која не успева да поштује све што традиција од ње очекује, па због тога, као јединка која се издвојила из колектива, бива изопштена и одбачена. Она глуми венчање, дозвољава да је Халимача заведе, јер покушава по сваку цену да буде невеста, да се уда, и тиме пронађе своје место у традиционалном друштву. Без прилике да буде невеста, без удаје, она нема никакву улогу и потпуно је неостварена као особа.

Жена се у роману *Бихорци* пореди са земљом:

Жена се полако преви у пасу, обзину зубима завезак вреће, и поче полако да је диже. И опет јој врећа сједе на пас. А затим се окрену уокруг – једном, па други пут, па трећи, па све брже, и само јој се чују опанци како оштро фршкају по

земљи. Она диже руке, поткочи врећу и диже је на главу. Стајала је мирно, сва напета као лук. Такни је – и лук ће се сломити. Оно њено једино око гледало је тврдо и продорно.

Е, бах! – вели Халимача. – Снага! Као земља! Добра жена, хвала. (Сијарић 1981а: 77–78)

Добра жена је за Бихорца као земља, симбол плодности, извор живота, што такође говори о дубокој психолошкој стопљености ликова из романа с природом и исконским. Моћ рађања је оно што спаја жену и земљу, и то је у свим културама оно што је жени давало амбивалентност. Жена је увек везивана за Мајку Земљу и била симбол плодности. Истовремено, моћ рађања јој даје и потенцијалну демонску моћ, која може донети проблеме заједници (види Пешикан Љуштановић 2007: 112, као и Карановић 1993: 15–26). У контексту романа поређење жене са земљом дефинише однос мушких ликова према женским. Ђуза је овде цењена зато што је јака. Плодност и рађање је главна улога свих осталих женских ликова. Ванбрачном трудноћом Хатка не само што се издваја из колектива и нарушава његова правила него и губи вредност и могућност да се добро уда, јер као мајка ванбрачног детета она није подобна за кућу неког момка. Тиме губи могућност да буде добра супруга и мајка, чиме је њена улога у друштву изгубљена.

Када Хатка размишља о свом детету, изговара древни благослов:

Хатка је кроз прозор слушала стрехе, а оне су капале хитро, и њој се чинило да стрехе зборе – о нечему веселом. И птице слијећу на плотове, па: чаврљ, чаврљ, по цио дан. Она је мислила, слушајући птице, да сад о њој причају по селу... „Јадна ли ја, росна ли ја!“ Сви причају: родиће дијете, а дјевојка! А оно ту је. Хатка се попила испод паса, и нешто слатко прође јој тијелом. Дигла је главу и забрадила се. „Родићу... Родићу дијете.“ Хтјела је нешто паметно да каже, што и приличи трудној жени, кад овако сједи уз сунчан прозор, него не зна шта би. И мучи се. Па вели: „По сунцу ходило и мјесецу, па нек је копиле!“ И брзо сложи руке

Надија Реброња

испод паса – слуша, у очима навире јој суза, мисли: „Мој је... Мој дан, мој тор, мој јунак на коњу. Оде друмом мајци... Да не падне“ (Сијарић 1981а: 58).

Придев *росна* овде има слојевито значење. С једне стране асоцира на везу росе и плодности, која је вишеструко засведочена у пролећним обредним песмама,⁵ али истовремено апострофирање будућег јунаштва дететовог непосредно асоцира на низ веровања о ванбрачном детету као јунаку. Познати јунак копи-лан је Вук Гргуревић Бранковић: „А управо статус незаконитог сина трагично ослепљеног јунака могао је бити један од чинилаца који Вука чине 'привлачим' за опевање, па, истовремено, и погодним јунаком носиоцем натприродних својстава“ (Пешикан Љуштановић 2002: 25). Древно веровање о јунаштву копилана у контексту романа постаје утеха за девојку мајку, опште веровање се претаче у Хаткин индивидуални сан.

Свадба је често мотив и у Сијарићевој поезији, на пример у песми *Уз ткање*: „Везем вас на платну концима шареним, сватови, морни,/ Сватови уморни./ На вама изгубих очи своје,/ Изгубих дуге ноћи и дане/ Везући вам на коњима билане,/ На вама калпаке./ Планином росна се трава нијала.../ Да на вас танка роса не пане,/ Да вам не ороси свилен-минтане,/ Копче златне низ прса,/ Низ рукаве гајтане./ Сватови уморни, сватови/ Морни –/ Ви грано кићена:/ На сваку жицу ја болом канем./ На сваку шару ја главом панем –/ Јер пусти чекају моји прагови,/ Јер иструнуше моји дарови,/ Јер пуста су моја лета уз ткање –/ Сватови, сватови, горо зелена,/ Пусто је моје чекање“ (Сијарић 1990: 8).

У роману *Мојковачка битка* описана је љубав муслиманске девојке Умке Кардашић и црногорског учитеља Радича Мемића. На самом почетку романа

Умка бежи из своје куће како би се удала за Радича. Сијарић у свом етнолошком истраживању наводи да је бекство тј. крађа девојке један од начина на који су се људи у Бихору венчавали: „Човјек у Бихору се жени на разне начине, проси дјевојку, он дјевојку краде или је отима“ (Сијарић 1953: 377). Крађа девојке значи да је девојка без дозволе родитеља побегла за момка ког је изабрала. У традиционалном друштву то је био један од ретких начина који је младенцима давао пуну могућност избора. Умку је за Радича „украла“ његова тетка Деспина. Тежину таквог поступка осећају чак и чланови Радичеве породице, па Рабрен Мемић каже: „Нико од дјевојке не би учинио ово што хоће она да учини. Деспино, Деспино, кујо несвезана, шта то чиниш! Ја им то не бих учинио, па нек су ме ногама мјерили – ако су ме мјерили и хљеб су ми давали, Деспино, Деспино, кујо несвезана, пушћана! Није дјевојка сјекира на клади, но је дјевојка чељаде у кући – Деспино, Деспино, кујо!“ (Сијарић 1981б: 9). Сама погрда *куја* може се довести у везу с традиционалним представама.⁶ Љубавна прича између Умке и Радича, као и њено бежање од куће да би се удала за њега, пре свега има циљ да опише атмосферу и односе између припадника различитих етницитета и вера у том историјском тренутку, да би касније, током и након Мојковачке битке, описао и њихову сарадњу и измирење између Радича и Умкине породице. То показује да се Сијарић у овом роману пре свега бави историјским, а мање традиционалним, али од властитог стила и приступа прози није се могао у потпуности удаљити. Док Умка бежи с Деспи-

⁵ Краљице певају о „медној роси“, а лазарице невесту зову „невестице росице“.

⁶ Према Љиљани Пешикан Љуштановић, демонско се повезује с нељудским, често псећим или псоглавим, чиме се алудира на хтонске демоне. Жена вештица се у неким народним песмама именује погрдно као „кучетина“ (види Пешикан Љуштановић 2007: 110).

ном, она види мртве претке и ђаволе⁷ крај воденице:

Мртваци у бијелим чаршафима – њени мртви стричеви, стрине и тетке. Чекали су је раширених руку да је ухвате и врате натраг; ишла им је право на руке, тако боса, и готово гола, и већ луда од привиђења. Покрај воденице крај воде и врбља протрчала је са ушима пуним треска из некаквих бубњева, у које су, чинило јој се, бубњали све сами ђаволи; мокре бадњеве прескочила је у једном скоку, мокра и сама од воде у потоку, и од зноја. Чинило јој се да се за њом надале халак ђавола – а покрај гробља читав халак мртвих, и већ јој се чинило да је хватају, дижу, носе и бацају, тако голу мокру (Сијарић 1981б: 21).

Воденица је у словенској митологији уопште место на којем живе митска бића и ђаволи: „В., поготову ако је забачена, урушена, јесте маркирани локус, место боравка митолошких ликова. Верују да испод воденичког точка живи водењак, да у в. русалка пере косу, а да на стубовима срушене в. седе ђаволи“ (СМ: 90). Сијарић овим поступком лик Умке гради као лик девојке свесне властитог преступа у односу на породицу и традицију. Истовремено, мртви преци могу бити њена пројекција свести о преступу којим се издваја из породице без благослова. Па и ђаволи које види како бубњају и халачу око воденице могу бити, пре свега, психолошка пројекција осећаја кривице, мучнине и гриже савести, али и страха од оног непознатог што је чека. Сем тога, пошто бежи, и то мимо друштвено прихватљивих облика бежања,⁸ за човека друге вере, она нема свадбу, па тако ни песму, славље и пуцање које тај традиционални обичај прате. Халак,

бубњање ђавола и мртви у покровима, појављују се овде као специфична анти-свадба. Духови мртвих рођака и предака симболишу везу с традиционалним и породичним, и имају циљ да опишу њену свест да бекством крши основне норме заједнице и тиме наноси штету својој породици.

Умка до краја романа остаје „ни дјевојка ни невјеста“ и, услед ратних околности, не успева да оствари своје индивидуалне тежње. Једина свадба и свођење у ђердек које се њој дешава, дешава се заправо у сну, али ни то не сања њен изабраник Радич, већ Рафаило, један од војника у бици, који се, док води жене у посету војсци, заљубљује у Умку. Свадба је у његовом сну детаљно описана, он сања сватове „на коњима, под кафтанима, обучени у чоху, праћени свирком. Ништа на њима није било од онога што је Рафаило видио на људима, него оно о чему је био само чуо да негдје носи некакав свијет, који живи у далеком земљама, негдје преко мора, одакле му невјесту и доводе“ (Сијарић 1981б: 263). Рафаило сања „шарене одаје“ (Исто), необичну постељу, своје венчање с Умком на начин како се његово венчање, заправо, никад не би одвијало, јер „Бивало је све некако онако као што је причала Деспина. Рекли су му да тако нешто расте тамо у далеким земљама, и то само за ријетке срећнике“ (Исто). Он Умку, као девојку друге вере, доживљава као забрањену туђинку, другу, и да би то разрешио, сања је као да му долази из далеке земље. Разлог за то јесте и Деспинин опис Умке, који личи на опис девојака у народним песмама:

[...] а знаш ти ти, јадо, кудијен је она научила на ходи – она што пред нама јаше коња: све по одајама и по ћилимима, кудијен, јадо, књегиње ходи а не ходимо ни ја ни ти. [...] Царица, краљица... то ти је ништа према оној учитељевој; кад је тмуша... то ти код њенога грла није тмуша него је сјајна мјесечина, да можеш пшеницу да тријебиш, а што пшеницу но ситан бисер – ко да ти је мјесец засијао, а није мјесец

⁷ То би могла бити још једна потврда да је Деспина вештица у сарадњи са ђаволом.

⁸ У Војводини, код досељеника из Црне Горе, постојала је полушалава – полуозбиљна изрека: „Са ћошка без трошка“, која је описивала она тобожња бекства која су имала сврху да избегну трошак и труд око свадбе (казивање Љиљане Пешикан Љуштановић, аудио-запис, самостално истраживање).

него њено грло, оно што ће учитељ да љуби; да љуби богме докле је жив мој Радич; а зашто сам је друго довела но да је љуби (Сијарић 1981б: 251–260).

На крају романа Умка невенчана умире од туге, док чека Радича, чиме је њено бежање као део свадбеног обичаја с почетка романа добило трагичан контекст. Свадбени обичаји су овде добили нови контекст и ново значење од њиховог изворног етнолошког и магијског смисла, и управо сведбени обичаји постепено маркирају лик Умке као трагичан.

Романи *Бихорци* и *Мојковачка битка* део су богатог опуса Ђамила Сијарића. Већи део Сијарићевог књижевног дела снажно је утемељен у традицији, етнологији, народним веровањима и обичајима. Свадбени обичаји у ова два романа описани су у сврху грађења модерног романескног израза. У првом слоју описани су етнолошки тачно, али у контексту романа деградирани. У роману *Бихорци* пародирани су у сврху гротескности ликова и хумора по којем је овај роман препознатљив. У роману *Мојковачка битка* магијски значај свадбе добио је мрачну, претећу ноту и тиме наслутио трагичну судбину Умке Кардашић, која до краја романа не доживљава своју праву свадбу. У целокупном Сијарићевом делу, па и у ова два романа, традиционалне представе учествују у карактеризацији ликова, који су описани као растрзани између традиције и друштвених и историјских околности у којима живе.

Литература

1. Бандић, Милош И. (1986), „Величање просечности“, у: *Критичари о дјелу Ђамила Сијарића*, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине.
2. Башић, Хусеин (2002), *Усмена лирика Бошњака из Црне Горе и Србије*, Подгорица: Алманах.
3. Карановић, Зоја (1993), *Свадбени ритуал као механизам санкционисања и потчињавања моћи жене*, Београд: Гласник Етнографског института САНУ, 15–26.
4. Карановић, Зоја (2010), „Архајски корени српске лирске усмене поезије“, у: *Антологија српске лирске усмене поезије*, Београд: Завод за уџбенике.
5. Михајловић, Борислав (1986), „Ђамил Сијарић: *Бихорци*“, у: *Критичари о дјелу Ђамила Сијарића*, Сарајево: Академија наука и умјетности Босне и Херцеговине.
6. Пешикан Љуштановић, Љиљана (2002), *Змај деспот Вук – мит, историја, песма*, Нови Сад: Матица српска.
7. Пешикан Љуштановић, Љиљана (2007), „Свете и проклете – жене из породице Бранковић у историји и усменој традицији“, у: *Станаја село запали. Огледи о усменој књижевности*, Нови Сад: ДОО *Дневник – новине и часописи*.
8. Сијарић, Ђамил (1953), *Из народног живота Бихора и Пештери*, Сарајево: Билтен Института за проучавање фолклора.
9. Сијарић, Ђамил (1981а), *Бихорци*, Сарајево: ИРО Веселин Маслеша, ОО Издавачка дјелатност.
10. Сијарић, Ђамил (1981б), *Мојковачка битка*, Сарајево: ИРО Веселин Маслеша, ОО Издавачка дјелатност.
11. Сијарић, Ђамил (1990), „Уз ткање“, у: *Колиба на небу*, Бањалука: Глас.
12. Стефановић Караџић, Вук, (1987), *Српске народне пјесме I*, Београд: Просвета – Нолит.
13. СМ (2001), *Словенска митологија*, енциклопедијски речник, Београд: Zepher book world.

**WEDDING CUSTOMS AND VIEWS ON MARRIAGE
IN THE NOVELS *BIHORCI* AND *THE BATTLE OF
MOJKOVAC* BY ĆAMIL SIJARIĆ**

Summary

The paper deals with the theme of wedding, wedding customs, views, and beliefs connected to marriage, girlhood and the notion of erotic in the novels *Bihorci* and *The Battle of Mojkovac* by Ćamil Sijarić. The paper links the text of the novels to traditional beliefs connected to wedding and marriage, based mostly on Slavic mythology and the way of life in a traditional rural community. The ethnologically-precisely described wedding customs are parodied and caricatured within the novel's context or are given a tragic context. Such parodied customs and beliefs play a role in characterisation of characters and in building up their grotesque or, on the other hand, being torn between traditions on the one hand and social and the historical circumstances that the characters live in.

nadija_r@yahoo.com